

ƏMİRXAN XƏLİLOV

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
(Mühazirələr, ədəbi oçerk və portretlər)

Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti

IV cild

*Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirliyi tərəfindən
təsdiq edilmişdir (əmr №1232, 07 iyul 2011-ci il)*

BAKI
“Araz” – 2012

Elmi redaktor: Bəkir Nəbiyev – akademik

Rəyçilər: Nizami Cəfərov – AMEA-nın müxbir üzvü

Teymur Kərimli – AMEA-nın müxbir üzvü

Məmməd Qocayev – professor

Asif Hacıyev – professor

D 2(09)
X 48

Əmirxan Xəlilov

Dünya ədəbiyyatı

Bakı, "Araz" nəşriyyatı, 2012, 566 səh.

"Dünya ədəbiyyatı" dərslər vəsaiti bütün ali məktəblərin humanitar fakültələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitab müasir ədəbi-estetik prinsiplər nəzərə alınmaqla ortaya çıxmışdır. Dərs vəsaitinin I hissəsində XX əsr Qərbi ədəbiyyatının (Amerika, Fransa, Almaniya, İngiltərə, İspaniya) ən görkəmli şair və ədiblərin yaradıcılığı əhatə olunmuşdur. II hissədə isə XX əsr rus yazıçılarının yalnız bəziləri haqqında ədəbi portretlər verilmişdir. Kitabdakı bütün öçerklər çağdaş ədəbi aspektdə götürülmüş və təhlil edilmişdir.

Ə $\frac{4900886590}{050}$ 2012

© «Araz» – 2012

I HİSSƏ

XX ƏSR QƏRB ƏDƏBİYYATI

Əziz nəvələrim: – Aysu-Pərvanə, Rəvanə, Nəriman, Nurdan, Fidan, Nurray, Turqay, Ema və «adı gözəl, özü gözəl» Məhəmmədin şərəfinə...

Müəllif

ÖN SÖZ

Bu dərs vəsaiti ali məktəblərin humanitar fakültələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Əksər ədəbi icmallar, oçerk və portretlər kitab müəllifinin çoxillik mühazirələri əsasında yazılmışdır. Bu da imkan vermişdir ki, o, ədəbi dövrlər, hadisə və mövzulara sərbəst yanaşa bilsin, hər şeyi ehkam kimi qəbul etməsin. Elə bu səbəbdəndir ki, müəllifin fərdi, subyektiv yanaşma metodu özünü daha artıq göstərir¹.

Təbiidir ki, Azərbaycan bir Avrasiya ölkəsi olaraq təkcə Şərqlə bağlı olmayıb, həm də Qərb dünyası ilə yaxından təmasda olmağı, yeni inkişaf və vüsət yolu seçməyi əsas götürmüşdür. Avropa, Amerika mədəniyyəti ilə paralel surətdə Şərq müdriklik məktəbinin, görkəmli şair və ədiblərinin ədəbi-bədii irsinin öyrənilməsi bütün dünya xalqlarının, o cümlədən milli ədəbiyyatların daha geniş intişar tapmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan ali məktəblərdə yeni dərslük və dərs vəsaitlərinin yaradılmasına zəruri ehtiyac duyulur. Bizdən əvvəlki tədqiqatçı-alimlərə, tərcüməçilərə, ayrı-ayrı antologiya müəlliflərinə minnətdarlıqla bildiririk ki, bu dərs vəsaitinin meydana gəlməsində onların müstəsna köməyi dəymişdir. Xüsusi olaraq Əli Sultanlının, İsmayıl Şıxlının, Əkbər Ağayevin, Cəlil Nağıyevin, Tərlan Novruzovun, Nərgiz Paşayevanın, Qorxmaz Quliyevin, Vəkil Hacıyevin, Məmməd Qocayevin, Hamlet Qocanın, Afaq Məsudun, Səlim Babulla oğlunun, İlqar Əlfioğlunun, Sabir Mustafanın, Hamlet İsaخانlının, Zeydulla Ağayevin, Natiq Səfərovun, Cavanşir Yusiflinin adlarını minnətdarlıqla çəkməyi özümüzə borc bilirik.

Kitabda XX əsr Qərb və rus ədəbiyyatının ən görkəmli simalarının yaradıcılıqlarını əhatə etməyə çalışmışıq. İddia etmirik və edə də bilmərik ki, böyük və mürəkkəb bir əsrin bütün görkəmli şəxsiyyətləri barədə geniş söhbət açaq. Təbiidir ki, bu mümkün deyil. Lakin tələbələr və geniş oxucu kütləsini

1. Kitabdakı şeirlərin tərcüməsi müəllifə məxsusdur

nəzərdə tutaraq, Azərbaycan üçün nisbətən dogma və yaxın olan yazıçılar haqqında təsəvvür yaratmağı qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Yəni, deyə biləcəyimiz dəryadan damlaya bərabərdir. Güman edirik ki, hörmətli oxucular bu cəhəti nəzərə alacaqlar. Bəzi ədəbi şəxsiyyətlərin adlarının sadalanmasının başadüşüləcək olacağına da inanırıq.

XX əsr müasir ingilis ədəbiyyatının bəzi nümayəndələrinin adlarının çəkilməsini vacib bilirik:

Harold Pinter (1930-2008) - əsasən dramaturq kimi tanınmış, pyesləri yüksək qiymətləndirilmişdir.

Con Faulz (1926-2005) – son dövr ingilis ədəbiyyatında özünü görkəmli roman ustası kimi sübut etmişdir.

Ayris Merdok (1919-1999) – ingilis qadın yazıçıları arasında xüsusi yer tutur. Özünü Sartrın tələbəsi hesab edən yazıçının bir çox romanları və ayrı-ayrı monoqrafik əsərləri şöhrət tapmışdır. “Yabançı qızılgül”, “Təmizlənmiş başlar”, “Cadugərdən yan qaçmaq”, “Şəbəkə altında”, “Mələklərin dövrü”, “İtalyan qadın”, “Brunonun yuxusu”, “Qara prins”, “Təsadüflərin adamı”, “Yer və səma məhəbbəti”, “Dəniz, dəniz...”, “Monaxlar və əsgərlər”, “Henri və Katan” əsərləri XX əsr nəsrinin ən yaxşı nümunələri sayılır.

Uilyam Qoldinq (1911-1993) - ədib əsərlərində insan mənəvi aləmini, xeyir və şər problemini ədəbi qəhrəmanları vasitəsilə açıb göstərir. “Varislər”, “Piramida” və s. romanları bu cəhətdən daha çox səciyyəvidir.

Ceyms Oldric (1918) – fəlsəfi-sosial romanları ilə şöhrət tapmışdır. “Diplomat” (1949), “Ovçu” (1950), “Səhrayı üfüqlərin qəhrəmanları” (1954), “İstəmərəm o ölsün” (1958), “Sonuncu dəfə qovulan” (1961), “Mənim qardaşım Tom” (1966), “Qahirə şəhərin tərcümeyi-halıdır” (1969), “Təəccüblü monqol” (1974), “Əvida, Anti-Amerika” (1979) və s. romanları ictimai-siyasi xarakterli əsərlər kimi şöhrət qazanmışdır.

Qrem Qrin (1904-1991) - ədibin təsvir etdiyi aləm kədərli notlardan ibarətdir. Qəhrəmanları əsasən həyatdan ikrah etmiş adamlar, ruh düşgünləri, tənhalığı çəkənlərdir. “Özünə qapılan

adam" (1929), "Məni İngiltərə doğmuşdur" (1935), "Hakimiyyət və şöhrət" (1940); yazıcının dedektiv və siyasi ruhlu əsərləri də müəllifinə şöhrət qazandırmışdır ("Qatar İstanbula gedir", "İnanılmış şəxs", "Pulla tutulmuş qatil", "Bizim adam Havanadadır", "Eşq əlaqəsinin sonu", "Ölüm bahasına", "Komediantlar", "Sakit amerikalı" və s.).

Riçard Oldinqton (1892-1962) – yaradıcılığa şeirlə başlamış, modernist poeziyanın yaradıcılarından olmuşdur. Sonralar o, özünü roman ustası kimi tanıtmışdır. "Qəhrəmanın ölümü", "Polkovnikin qızı", "Bütün insanlar düşməndir" romanlarını, habelə "Şöhrətə gedən yollar", "Qısa cavablar", "Ərəb Lourens" və s. məşhur əsərlərini yazmışdır. Bu əsərlərdə psixoloji və siyasi-ictimai mövzular əsas yer tutur.

Anri Barbüs (1873-1935) – yazıçı və ictimai xadim olan ədibin 1916-cı ildə çapdan çıxan "Alov" romanı ona şöhrət gətirmişdir. İlk gənclik illəri isə poeziya ilə bağlı olmuşdur. Humanist və beynəlmiləlçi şəxsiyyət kimi o, özünü müharibə (1914-18) illərində daha yaxşı tanıtmışdır. "Aydınlıq" (1919), "Cəlladlar" (1926) əsərləri bu cəhətdən səciyyəvidir. 30-cu illərdən etibarən beynəlxalq antifaşist təşkilatının fəal üzvlərindən və yaradıcılarından biri olmuşdur. İkicildlik "Zəncilər" (1925) romanında həyat hadisələrinin dərinliklərini, bəşəri problemləri həll etməyə çalışmışdır. Yazıcının Bakı səfəri (1927) çox uğurlu keçmiş, məktub, hekayə və oçerkləri dövrü mətbuatda çap edilmişdir. Sosialist ideyalarına bağlılığı, militarizmə qarşı mübarizəsi onun sonrakı əsərlərinin mahiyyətini təşkil edir. "Yüksəliş", "İsa", "Müxtəlif əhvalatlar" kimi bədii və publisist əsərləri yazıcını daha çox tanıtmışdır. E.Zolya, M.Qorki haqqında yazdığı ədəbi tənqidi məqalələri indi də öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Andre Breton (1896-1966), Alen (1868-1954), Jorj Dyumel (1884-1966), Pol Valeri (1871-1944), Pol Klodel (1868-1955), Pyer Reverdi (1889-1960), Andre Morua (1885-1967), Leon Lemonye (1890-1953), Jül Romen (1885-1972), Fransua Moriak (1885-1970), Roje Martendyu Qar (1881-

1958), *Marsel Arlan* (1899), *Pol Elüar* (1895-1952), *Antuan de Sent-Ekzüperi* (1900-1944), *Albert Kamyü* (1913-1960), *Jan-Rişar Blok* (1884-1947), *Andre Malro* (1901-1976), *Elza Triole* (1896-1970), *Natali Sarrot* (1900), *Sen-Jon Pers* (1887-1975), *Artur Adamov* (1908-1970), *Marsel Eme* (1902-1967), *Jorj Simenon* (1903-1989), *Ümmül Banu (Banin)* – (1905-1992), *Lui Bazən (Bazin)* – görkəmli fransız yazıçısı Erve Bazenin oğlu, tanınmış türkşünas alim və yazıçı. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını fransız dilinə çevirmiş və bu əsər ilk dəfə 1998-ci ildə çapdan çıxmışdır. Həmin nəsrə yazdığı müqəddimə Lui Bazenin həm də görkəmli türkşünas olduğuna əsaslı sübutdur.

Fransa zəngin, gözəl olduğu qədər də, şeir-sənət, musiqi ölkəsidir.

Fransis Jamm (1868-1938), *Pol Valeri* (1871-1945), *Pol For* (1872-1960), *Şarl Vildrak* (1882-1971), *Lui Araqon* (1897-1982), *Fransis Ponj* (1899-1988), *Qilvik* (1907-1997), *Rene Şar* (1907-1988), *Jan Keyrol* (1911-2005), *Pyer Emmanuel* (1916-1984), *Ruben Melic* (1921), *Jan-Klod Renar* (1922-2002), *Mişel Deqi* (1930), *Jak Rubo* (1932), *Pyer Deno* (1935), *Jorj Roz* (1935), *Alen Lans* (1939), *Dominik Qranmon* (1941), *Jan-Pol Qibber* (1942), *Pyer Tilman* (1944), *Mark Deluz* (1945), *Jan-Mari Le Sidaner* (1947-1992), *Jan Mark Debenedetti* (1952) və onlarla müasir fransız şairləri öz sələflərinin layiqli varisləri sayılırlar. Verlen, Rembo, Mallarme, Viyon və s. kimi görkəmli şəxsiyyətlərin sonrakı poetik nəslin yetişməsində müstəsna rolu olmuşdur. Humanist, bəşəri ideallara sadıqlıq, insana məhəbbət, Fransanın taleyi və azadlığa, müstəqilliyə inam, nikbin əhval-ruhiyyə bu şairlərin yaradıcılıq kredosu kimi qəbul edilir və qiymətləndirilir.

XX əsr Qərb ədəbiyyatı, əlbəttə, çox geniş və əhatəlidir. Bu dövrün bütün yaradıcı şəxsiyyətlərinin – şair və yazıçılarının hamısından danışmaq qeyri-mümkündür və elə də vacib deyil. Lakin biz ən tanınmış, ədəbi hərəkəta mühüm təkan vermiş sənətkarları ön plana çəkmişik. Alman ədəbiyyatının *Herhard Hauptman* (1862-1946), *Mariya Remark* (1898-1970), *Henrix*

Mann (1871-1950), Tomas Mann (1875-1955), İohannes Bexer (1891-1958), Lion Feytfanger (1884-1958), Bertold Brext (1898-1956), Anna Zegers (1900-1994) və s. görkəmli ədibləri yazıb-yaratmışlar. Lakin bunlardan bəzilərini xüsusi qeyd etməyi vacib bilmişik.

XX əsr fransız ədəbiyyatında da tanınmış ədəbi şəxsiyyətlər fəaliyyət göstərmişlər. Bunlardan *Anatol Fransı (1844-1924), Fransua Moriak (1885-1970), Pol Valerini (1871-1945), Andre Moruanq (1885-1967), Anri Barbüsü (1873-1935), Romen Rollanı (1866-1944), Pol Elüar (1895-1952), Lui Araqon (1897-1982), Antuan Ekzüperi (1900-1944), Jorj Simenonu (1903-1989), Jan Pol Sartrı (1905-1980), Ümmül Banunu (1905-1992), Alber Kamünü (1913-1960), Jorj Pereki (1936-1982), Andre Marlo (1901-1976), Elza Trioleni (1896-1970)* və b. göstərmək olar.

XX əsr ingilis ədəbiyyatında mühüm yer tutan yazıçılardan bəzilərinin adını çəkmək olar: *Cozef Konrad (1857-1924), Etel Voyniç (1864-1960), Tomas Hardi (1840-1928), Bernard Şou (1856-1950), Herbert Uels (1866-1942), Con Qolsuersi (1867-1933), Riçard Oldinqton (1892-1962), Ceyms Oldric (1918).*

Amerika ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən *Cek London (1876-1916), Mark Tven (1835-1910), Teodor Drayzer (1871-1945), Epton Sinkler (1878-1968), Ernest Heminqvey (1899-1961)* və onlarca başqaları XX əsr ədəbi-mədəni hadisəsi kimi tarixə düşmüş və milyonlarla dünya oxucularının qəlbinə yol tapmışlar.

Kitabda XX əsr rus yazıçılarının bəziləri barədə söhbət getmişdir. Lakin bütün bunları vəhdətdə götürüb qiymətləndirmək vacibdir ki, sadalamağa ehtiyac qalmasın.

Dediyimiz kimi, XX əsr dünya ədəbiyyatı geniş bir nəhərdir. Biz bu dəryanın yalnız damlalarını əhatə edə bildik. Sonrakı cildlərdə, sağlıq olsun, digər tanınmış ədib və şairlərdən də söz açmağı qarşıya məqsəd qoymuşuq. Hələ ki, Tanrının ətəyindən tutub yol gedirik. Yol bizi yeni yaradıcılıq üfüqlərinə aparıb çıxaracaqmı?! Bu, artıq tale işidir...

Əlbəttə, biz o iddiada deyilik ki, kitabda hər şey öz əksini tapıb. Lakin deryadan damla olan bu dərs vəsaiti istər Qərb, istərsə də rus ədəbiyyatının XX əsr dövrü barədə tələbələrə müəyyən təsəvvür yaratmağa xidmət edir. Amerika, Fransa, İngilis, İspan ədəbiyyatının ən müqədir yazıçıları ilə bərabər Qorki, Blok, Mayakovski, Yesenin, Kuprin kimi rus şair və ədiblərini əhatə etməklə məhdudlaşmışıq. Gələcəkdə kitabın digər cildlərində görkəmli dünya ədəbi şəxsiyyətlərinə daha geniş yer veriləcəkdir. Dediklərimiz deryadan damla olsa da, bir cəhəti də unutmuruq ki, məhz damlalar ümman yaradır. Nəhayət, hörmətli oxuculara bildirməyi vacib bilirik ki, kitabın hasilə gəlməsində “Azərbaycan”, “Ulduz”, “Qobustan”, “Dünya ədəbiyyatı”, “Xəzər” və s. dərgilərdə müxtəlif vaxtlarda çap olunmuş ədəbi materiallar, tərcümələr, müsahibələr böyük təkan olmuşdur. Həmin dərgilərin nəşirlərinə, tərcüməçilərinə dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Xüsusən görkəmli yazığımız dünya ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisində əvəzsiz rolu olmuş mərhum İsmayıl Şıxlının bu sahədəki məqalə və kitabları bizim köməyimizə çatmışdır...

AMERİKA ƏDƏBİYYATINDAN

JORJİ AMADU (Latin Amerikası) (1912 - 2001)

Latin Amerikasının (Braziliya) XX əsrdə yetişdirdiyi ən görkəmli yazıçılardan biri Jorji Amadudur. Braziliyanın Baiya şəhərində doğulan və şöhrət tapan Amadu həm öz ölkəsinə, həm də bütün dünyaya şərəf gətirən bir sənətkar kimi tanınmışdır. Həyat bioqrafiyası çox zəngin və çoxşaxəli olan gələcək yazıçı doğulduğu Baiya şəhərində yayılan xəstəlik səbəbindən bir müddət ailəsi ilə birlikdə İesus şəhərinə köçmüş və uşaqlıq dövrünü burada keçirmişdir. Elə bu şəhərdəki həyatı onu gələcəyə hazırlamış və oxumaq, öyrənmək ehtirası ilə Rio-de-Janeyro universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. İlk vaxtlardan da kommunist hərəkatına qoşulan gənc Amadu Braziliya Kommunist partiyasının yaradıcısına çevrilmişdir. İctimai-siyasi xadim kimi geniş fəaliyyət göstərmiş, Milli Konqresin deputatı seçilmişdir (1946). 1948-1952-ci illərdə Fransa və Çexoslovakiyada yaşamışdır. Dəfələrlə Sovet İttifaqında olmuş, Ümumdünya Sülh Sovetinin üzvü kimi ictimai-siyasi iş aparmışdır. Böyük xidmətlərinə görə “Xalqlar arasında Sülhü möhkəmləndirmək uğrunda” Beynəlxalq Stalin mükafatına layiq görülmüşdür.

1951-ci ildən etibarən o, Braziliyanın və bir çox xalqların ədəbi-siyasi mükafatlarını almışdır. Portuqaliya, İtaliya, İsrail, Fransa və s. ölkələrin fəxri adlarını almış, eyni zamanda Cənubi Amerikanın Oba de Şanqo yüksək rütbəsinə layiq görülmüşdür. Ədibin üç övladı dünyaya gəlmişdir: Lila (1933-1949), Joan Jorj (1947), Paloma (1951). Görkəmli yazıçı 2001-ci ildə ürək xəstəliyindən vəfat etmişdir.

Etiraf etmək lazımdır ki, XX əsr özünün dahi şəxsiyyətləri – alim, şair, ədib və musiqişünasları ilə öyünə bilər. Təsadüfi deyil ki, şeir-sənət aləmində qeyri-adi düha sahiblərini yetişdiyi ölkənin adı ilə yanaşı çəkirlər: Nazim Hikmət – Türkiyə, Səməd Vurğun – Azərbaycan, Çingiz Aytmatov – Qırğızıstan, Oljas Süleymenov – Qazaxıstan, Rəsul Həmzətov – Dağıstan, Mixail Şoloxov – Rusiya və s. Zənnimizcə, Amadunun da adı gələndə yalnız Braziliya yada düşür. Jorji Amadu bütün povest və romanlarında, elmi-ədəbi çıxışlarında Braziliyadan elə yazıb ki, bu ölkənin bütün təbəqələri, zəif, güclü qəhrəmanları, kakao, çay plantasiyaları, coğrafi təbiəti və sərvətləri göz önünə gəlir, dünya oxucusunu daxili qürur hissi bürüyür və belə yaradıcı şəxsiyyətlə fəxr edirsən. Amadunun xoşbəxtliyi də elə məhz bundadır ki, yaşayıb-yaratdığı ölkənin sinoniminə çevrilmişdir. O, gözəl və doğma Baiya İliesus şəhərlərinə əbədi şöhrət qazandırmışdır. Elə buna görə də Braziliya – Amadu sözləri çox vaxt defislə yazılır, - həm də böyük məna ifadə edən defislə (sən demə, bir durğu işarəsinin də qüdrəti varmış).

Jorji Amadu hekayə, povest, roman və publisistikası ilə bütün dünya ədəbiyyatında şöhrət tapmış yazıçısıdır.

Onun “Qum dəryasının kapitanları”, “Möcüzələr dükanı”, “Pusqu”, “Qabriela”, “Köhnə dənizçilər”, “Kinkas Sqinin qeyri-adi sonluğu”, “Kapitan Vasko Moskozo de Araqanın sərgüzəştləri haqqında əsl həqiqətlər” kimi hekayə, novella, povest və romanları dünya dillərində, həmçinin rus dilində dəfələrlə çap olunmuşdur.

14 yaşından yazmağa başlayan Amadu 1931-ci ildən etibarən mətbuat səhifələrində görünməyə başlamışdır. İlk romanlarında sosial mövzulara daha çox diqqət ayırmışdır. “Karnaval ölkəsi” (1932), “Kakao” (1933), “Jubiaba” (1935), “Ölü dəniz” (1936), “Qum dəryasının kapitanları” (1937) romanları bu cəhətdən daha səciyyəvidir. 1942-ci ildə həbsxana həyatı keçirən Luis Karlos Prestesin bioqrafiyasını əks etdirən “Ümidlər cəngavəri” əsərini nəşr etdirir.

İkinci Dünya Mühəribəsindən sonra “Qızıl səhərlər” (1946) və “Gizli azadlıq” (1952) romanlarını nəşr etdirir. 1950-ci illərdən etibarən Amadu fantastik elementlərlə zəngin əsərləri ilə çıxış edir və özünü maqik realizmin görkəmli təmsilçisi kimi tanıtdırır. Dünya ədəbiyyatının müasir mərhələsində Amadu “Böyük, sərhədsiz torpaqlar” (1943), “Qabriela...” (1958), “Gecələr” (1964), “Dona Flor və iki əri” (1966), “Gözəllik naminə” (1969) və s. romanları ilə fərqlənir. 1977-ci ildə ədibin ssenarisi əsasında görkəmli rejissorlar yeni səhnə əsərləri yaradırlar. “Tereza Batista mübarizədən usandı” (1972), “Mühasirə” (1984) kimi səhnələşdirilmiş əsərlər buna ən yaxşı nümunələrdir.

1961-ci ildə Rio-de-Janeyroda Braziliya Ədəbiyyat Akademiyasının prezidenti Raymundo Junior növbəti iclasda böyük ədibi Akademiyaya üzv seçilməsi münasibətilə təbrik etmiş və onu Braziliyanın dahi nəğməkarı kimi qiymətləndirmiş, əsərlərinin ümumdünya şöhrətindən fəxrə danışmışdır: “Siz, cənab Jorji Amadu bizim Akademiyanın 40-cü üzvü kimi ölməzlik zirvəsinə qalxmısınız. Burada təkcə siz deyil, həmçinin sizin şərəf-şöhrət qazanmış yüzlərlə ədəbi qəhrəmanlarınız iştirak edir – özünüz kimi canlı, yüksək ideallarla yaşayan, real, təbii qəhrəmanlarınız, sorğusuz, sualsız buraya təşrif gətirən personajlarınız sizin yolunuzu işıqlandırır, necə ki, siz onların qəlbinə, yollarına nur saçırınsınız. Cənablar, xoş gəlmisiniz, siz öz yaradıcınızla yanaşı durun, bizimlə birlikdə dayanın, hərə öz ətri, ölməz ruhu ilə bizlərə bəxtiyarlıq bəxş etsin. Hər kəsdən əvvəl isə cənab senyora, don Qabrielanı salamlayıb müjdələr verin. “Kakao vilayətinin” şahzadə ədibi Amadunu alqışlayaq!..” Prezidentin bu sözləri bütün iştirakçıların qəlbini coşdurur və Amadunu akademik (“qırxıncı akademik”) kimi ürəkdən alqışlayırlar.

Amadu özü qeyd edirdi ki, neçə illərdir ki, mənim romanım çapdan çıxıb, yayılıb, neçə-neçə ürəkləri fəth edib, indi, görəsən, gözəl qız qəhrəmanım Qabriela haralardadır? Şübhəsiz ki, mənim ədəbi qəhrəmanım indi ölkəmizi, bütün dünyamızı

dolaşır və neçə-neçə dillərdə danışır, ürəklərə işıq, məhəbbət paylayır.

Ədəbiyyat Akademiyasının prezidentinin və yubilyar Amadunun sözləri ədəbiyyat tarixinə əbədilik həkk olunmuşdur.

Kakao ağacları ilə zəngin olan İlesus şəhərində Amadunun yaradıcılığı çoxşaxəli bir istiqamətdə inkişaf etmişdir. Kakao plantasiyaları və geniş torpaq sahələrinə malik olan Amadunun gənclik illəri çox gərgin, ağır hadisələrlə müşayiət olunmuşdur. Torpaq sahəsi üstündə çəkişmələr, ona qarşı təhdidlər, ölüm hədələri ədibə mənən böyük zərbələr vurmuşdur. Lakin ailəsi, xüsusən anası və ətrafı ona daima dayaq duraraq müdafiə etmişdir. Bütün bunlar yazıçının povest və romanlarının əsas mövzusunə çevrilmiş və onun döyüşkən, cəsur qəhrəmanları ədibin özünə də qol-qanad vermiş və beləliklə, o öz qəhrəmanlarına, ədəbi qəhrəmanları isə müəllifə əbədi, mənəvi heykəl qoya bilməmişlər. Yəni müəllifin və onun personajlarının arasında bərabərlik işarəsinin qoyulması məntiqə uyğundur. Müəllifin etirafı da bu dediklərimizə bir daha sübutdur: “Karnaval ölkəsi”ndən başlayaraq mənim yazdığım əsərlərin mahiyyətində daha çox təbii, real hadisələr dayanır. Bu əsərlər Braziliya xalqının, Baiyi şəhərinin taleyi ilə bağlı olmuş və getdikcə formalaşmış, yeni, bəşəri istiqamət almışdır”.

Zəngin yaradıcılıq yolu keçən Amadu 30-cu illərdə artıq bütün dünya ictimaiyyəti tərəfindən tanınmış və şöhrət tapmışdır. Ardıcıl olaraq yazdığı “Kakao”, “Karnavallar ölkəsi”, “Jubiaba”, “Ölü dəniz”, “Qum dəryasının kapitanları”, “Qırmızı pöhrələr”, “Gizli azadlıq” və s. nəsr əsərləri onu daha geniş ədəbi üfüqləri fəth etmək yoluna gətirib çıxardı. 50-ci illərdən etibarən ədib daha çox humanist, bəşəri idealları ifadə etmək üçün yeni bədii axtarışlar yolunu tutur. Beləliklə, dünya oxucularının böyük rəğbətlə qarşılacağı məşhur “Qabriela, darçın və mixək” (1958) romanı geniş ədəbi auditoriya qazandı. Bu roman Qabriela və ərəb Nəsibin acılı-şirinli taleyindən bəhs edir. Hadisələr İlesus və Baiyada, əyalətlərdə cərəyan etsə də

əsrin təsir, nüfuz dairəsi daha genişdir. Tədqiqatçıların da qeyd etdiyi kimi, kakao plantasiyalarında, limanda baş verən hadisələr elə ümumiləşdirici, bəşəri səciyyə daşıyır ki, Qabriela və Nəsim obrazları hər kəsin ruhuna hakim kəsilir və düşünməyə vadar edir. Bu surətlər vasitəsilə yazıçı tarixi, sosial problemləri ön plana çəkir və əsər daha ciddi, bəşəri xarakter alır. Necə deyərlər, bir əyalət şəhərində baş verənlər adi xronikadan çıxaraq, geniş iqtisadi, siyasi mənə daşıyır. İlesus, Baiya kimi doğma torpaqlar bütöv bir xalqın – Braziliya xalqının əsl simvoluna çevrilir. Geniş mənada isə bütün Latin Amerikasının özünəməxsus xüsusiyyətlərini üzə çıxarır.

Böyük, təmənnasız məhəbbəti özündə əks etdirən roman belə bir epigrafla başlayır:

*Благоуханье гвоздики,
Цвета корицы кожа:
Это и есть Габриэла –
Всех на свете пригожей.*

Əsrin orijinalında olduğu kimi, portuqal dilindən ruscaya çevrilən variantda da, zənnimizcə, bu epigraf mənəni düzgün ifadə edir.

Müəllifin bu kiçik şeir parçası bizim dilimizdə belə səslənir:

*Qabriela nə gözəldir –
Ətri mixək qoxuyur,
Nəfəsi darçın kimidir,
Ölü olsan, - dirildir.*

Zəngin və kasıb, güclü və zəif, mərhəmətli və qəddar, həssas və kobud, sevən və nifrət edən adamlar bu romanın mərkəzində dayanırlar. Bir-birinə əks qütblər, müxtəlif həyat təzadları, bədbəxt və xoşbəxt taleli insanların sevgisi, mübarizəsi oxucuların mənəvi aləmini yerindən oynadır, onları

gələcəyə, inam və ümidlə yaşamağa səsləyir. Əsas hadisə və sərgüzəştlər, şübhəsiz ki, Qabriela – darçın və mixək dərili və ətirli gözəl, şıltaq, sərbəstlik və azadlıqsevər, məhəbbətlə nəfəs alan və böyük məhəbbət uman bir qızla – Qabriela ilə bağlıdır.

Romanın birinci fəslində müəllifin əsas qəhrəmanı olan Qabriela ilə əlaqədar poetik misraları əsl xalq nəğmələrini xatırladır:

*...Məni dinlə, əziz qardaş,
Mənim əziz Luisim!
Qəlbimin hakimi –
İmperator qarşımdadır.
Fərqi yoxdur, yaşlıdır mı?
Ya da ki, o, mən yaşdadır.
Sevgi yaman bəla imiş,
Öz-özümü unutmuşam.
Gözümə nə bir iş görünür,
Nə də rahat olmur ürək.
Yaşayımı, ölümü mən,
Getmir bir an gözlərimdən.
Qaş-daş lazım deyil mənə,
Nə pal-paltar, nə hədiyyə,
Əziz Luis, istəmirəm,
Niyə sevdim, heç bilmirəm.
Öz monarxım gərək mənə,
Olsun daim dirək mənə.
O cənabın gözləri də,
Alov saçsın ürəyimə,
Qara gözlər köz kimidir,
Qəlbə hakim köz kimidir...
Mənim əziz qardaşım,
Ona ərə gedim mən.
Qoy axmasın göz yaşım.
Söylə nə edim mən?..
Bacın sevir, incimə,*

*Mənim Luis Antonum!
Bəlkə məni döyəsən,
Lap elə öldürəsən...
Nə baron, nə də qraf
Lazım deyil, əzizim,
Öz sevgilim bəsimdir,
Mənim ürək səsimidir...
Məni dinlə, qardaşım,
Sevdiyimə gedim mən.
Onu xoşbəxt edim mən.
Əgər razı olmasan
Qəm-kədərdən ölərəm.
Heyfın gəlsin bacına,
Vaxtsız solub getməsin,
Bədbəxt olub getməsin...*

Əsl folklor nümunəsi xatırladan misralarda gözəl Qabrielanın gələcək məhəbbət taleyi ifadə olunmuşdur.

Əsərin “Ecazkar günəş və yağış”, “İlesusun keçmişi və gələcəyi”, “Ümitsiz axtarışlar”, “Qlorinin tənhalığı”, “Qanun-qəddarlıq”, “Simpatik yaltaq”, “Qabriela gül-çiçəklə”, “Çox gözlənilən, lakin arzuolunmaz qonaq”, “Ərəb Nəsibin qarışmış hiss və duyğuları”, “Qabriela diqqət mərkəzində”, “Qabriela və qəfəsdə quş”, “Əbədi məhəbbət haqqında”, “İlesusda toy” və s. fəsillərində Braziliyanın, həmçinin Baiya və İlesusun mövcud mübarizə tərzini, adət və ənənəsi, keçmişi, bu günü və gələcəyi konkret həyat lövhələri ilə əks olunmuşdur. Romanın III fəslindən bir parçaya nəzər salaq:

Это была самая веселая свадьба в Ильеусе.

Габриэла, с опущенными глазами, со смущенной улыбкой на устах, в тесных туфлях, одетая в небесно-голубое платье, выглядела очень соблазнительно. Она вошла в гостиную под руку с Тонико; нотариус был одет подчеркнуто элегантно, как в большие праздники. Дом Насиба на Ладейре-де-сан-Себастьян был переполнен.

Пришли все, званые и незваные, никому не хотелось пропустить такое зрелище. Как только Насиб сказал Габриэле о своем решении, он отослал ее к доне Арминде. Жениху и невесте не полагается спать под одной крышей.

- Почему? – спросила Габриэла. – Какое это имеет значение?

А как же. Теперь она стала невестой Насиба, а будет его женой, и она достойна самого высокого уважения. Когда он попросил ее руки, она задумалась:

- Зачем, сеньор Насиб? Не нужно...

- Ты что же, не согласна?

- Согласна -то я согласна. Но зачем? Я ведь люблю вас и без этого.

Все пришли посмотреть на Насиба в темно-синем костюме, в ярко начищенных башмаках, с лихо закрученными усами и гвоздикой в петлице. Габриэла улыбалась, потупив взор. Судья объявил, что Насиб Ашкар Саад, тридцати трех лет, коммерсант, родившийся в Феррададе, зарегистрированный в Итабуне, и Габриэла да Силва, двадцати одного года, занимающаяся домашним хозяйством, родившаяся в Ильеусе и там же зарегистрированная, вступили в брак.

Дом Насиба был набит гостями до отказа – много мужчин и мало женщин: жена Тонико, бывшая свидетельницей при бракосочетании, белокурая Жеруза, ее племянница, супруга капитана, очень добрая и простая, сестры Рейс, которые все время улыбались, и жена Жоана Фулженсио, неунывающая мать шестерых детей. Другие не пожелали прийти – как можно жениться на служанке? Столы были уставлены яствами и винами. Гостей было так много, что некоторые не поместились в доме и заполнили тротуар перед домом. Это была самая шумная свадьба в Ильеусе. Даже Плинио Араса, позабыв о конкуренции, принес шампанского. Венчание, которое было бы еще пышнее, не состоялось. Только теперь все узнали, что

Насиб магометанин, хотя в Ильеусе он потерял Аллаха и Магомета, не обретя, впрочем, ни Христа, ни Иеговы. Однако отец Базилио все же пришел благословить Габриэлу.

Romanın IV hissəsi “Qabrielanın işıqlı, Aylı günləri” adlanır. Təmtəraqılı toy günlərindən sonrakı həyat macəraları bu fəslin əsasını təşkil edir. Darçın və mixək saçan Qabriela xoşbəxt və qayğılı anlarını yaşayır. Lakin uşaqlıq, yeniyetmə aləmini tərk etməmiş, böyük sevgi hissləri ilə yaşamaq arzusundadır. “Qabrielanın dost nəğmələri” şeir parçası onun qəlb aləminin romantik duyğularını gözəl ifadə edir:

*Ах, султан, что сделал ты
с резвою моей подружкой?*

*Я дворец ей подарил,
трон в бесценных самоцветах,
изумруды и рубины,
золотые башмачки,
платья в осыпи алмазной,
аметистовые перстни,
свиту преданных служанок,
место под моим шатром –
и назвал ее супругой.*

*Ах, султан, что сделал ты
с резвою моей подружкой?*

*Ведь она хотела только
собирать цветы в полях,
ведь она хотела только
зеркальце – чтобы смотреться,
ведь она хотела только
солнышка – чтобы погреться,
и еще хотела света*

*лунного – чтоб сладко спать,
и еще любви хотела,
чтобы всю себя отдать.
Ах, султан, что сделал ты
с резвою моей подружкой?*

*Пусть по твоему велению
снова обретет она
место у плиты на кухне,
платье из цветного ситца,
туфельки зеленой кожи,
и танцующую поступь,
и бесхитростные мысли,
и чистосердечный смех,
и утраченное детство,
и счастливый вздох в постели,
и желание любить –
ведь ее не изменить!*

Для Габриэлы

Песенка эта.

Ты – из корицы,

Гвоздики и света.

Əsərdə toydan sonrakı hadisələr, ailə-məişət problemləri, qadın xoşbəxtliyi, kişi hikkəsi bədii boyalarla təsvir olunur. Dramatik səhnələr, ailə sevinci və qayğıları, qəlb aləminin çırpıntıları, məhəbbət və qısqanclıq hissləri, insan xarakterinin təzadları, şıltaqlıq və ciddi iddiaları, Qabriela və Nəsibin fərdi duyğu və düşüncələri romanın ən maraqlı səhifələridir. Hər ikisinin həyata, insana baxışları yazıçı tərəfindən incə bir lirizmlə əks etdirilir. Aşağıdakı bir epizod dediklərimizi təsdiq edə bilər:

- Но я же хочу ходить в бар, в цирк, гулять по улице.

- Ты хочешь бывать только там, где тебе нельзя бывать.

Когда ты наконец поймешь, что ты моя жена, что мы с

тобой поженились и что ты супруга солидного, обеспеченного коммерсанта? Что ты уже не...

- Ты рассердился, Насиб? Почему? Я же ничем не провинилась.

- Я хочу, чтобы ты была достойной сеньорой, принятой в высшем обществе. Хочу, чтобы все тебя уважали и относились к тебе как полагается. Пусть они забудут, что ты была кухаркой, что ходила босиком, пришла в Ильеус с беженцами, и что в баре к тебе относились непочтительно. Понятно?

- Я не привыкла ко всему этому. Это общество такую тоску на меня нагоняет. Что ж я могу поделаться? Кто родился медяком, золотым не станет.

- Будешь учиться. А ты думаешь, кто эти намазанные сеньоры? Работницы с плантаций. Просто они кое-чему научились.

Наступила тишина, сон снова овладевать Насибом, рука его покоилась на теле Габриэлы.

- Позволь мне пойти в цирк, Насиб. Только завтра...

- Не пойдешь, я уже сказал. Будешь со мной на вечере, и хватит разговоров.

Он повернулся спиной к Габриэле и натянул на себя простыню. Ему не хватало ее тепла, он привык спать, положив ногу ей на бедро. Но он должен был показать ей, что рассержен ее упрямством. До каких пор Габриэла будет уклоняться от участия в жизни общества? Когда она начнет вести себя как подобает порядочной женщине, его жене? В конце концов, он не какой-нибудь бедняк, он сеньор Насиб А. Саад, с которым считаются на бирже, хозяин лучшего в городе бара, секретарь Коммерческой ассоциации, у него счет в банке, все влиятельные люди Ильеуса – его друзья. Последнее время поговаривали даже об его избрании в правление клуба «Прогресс». А Габриэла сидит дома, но если и выходит, то лишь в кино с донной Арминдой или на воскресную прогулку с ним, словно